

МАГНАЦКІЯ ВОЙНЫ Ё РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ КАНЦА XVII-ПАЧАТКУ XVIII СТСТ. І ПРАБЛЕМЫ ШЛЯХЕЦКАЙ ДЭМАКРАТЫІ

Цярэнеў А.М., Драздовіч У. І.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Янкоўскі Ю.Ю. – выкладчык

У дадзенай працы разглядаюцца магнацкія войны канца XVII – пачатку XVIII ст., якія сталі адной з ключавых прычын палітычнага крызісу Рэчы Паспалітай і ўзрастання яе залежнасці ад замежных дзяржаў.

Рэч Паспалітая была ўнікальнай дзяржавай у Еўропе, дзе шляхта валодала значнай уладай. Гэтая палітычная сістэма, вядомая як "шляхецкай дэмакратыя", была заснавана на ідэі "залатых вольнасцяў" і дазваляла шляхце кіраваць дзяржавай і абмяжоўваць уладу манарха. Аднак гэтая сістэма кіравання не была пазбаўлена сваіх праблем, і феадальныя войны 1697-1702 і 1704-1706 гадоў служаць прыкладам праблем шляхецкай дэмакратыі.

Шляхта ніколі не была аднастайнай групай. Яна была падзелена на розныя фракцыі, кожная з якіх прадстаўляла розныя інтарэсы. Прыкладам такой уплывовай фракцыі з'яўляецца род Сапегаў, адзін з самых уплывовых родаў у ВКЛ. Маючы значны ўплыў на ўрад і кантралюючы войска ВКЛ, Сапегі імкнуліся выкарыстаць гэтыя магчымасці для ўмацавання сваёй улады ў Рэчы Паспалітай.

Першы падзел уплыву паміж магнатамі пачаўся пасля смерці караля Яна III Сабескага ў 1696 годзе. Галоўнымі сіламі ў краіне сталі дзве партыі - аўстрыйская, якая падтрымлівала каралевіча Якуба Сабескага, і французская, якая выступала за кандыдатуру Франсуа Луі, прынца дэ Канці. Кожны з бакоў выдаткоўваў немалыя сродкі для прыцягнення шляхты на свой бок. Так, напрыклад, Патоцкі за тое, што адварнуўся ад Якуба Сабескага, атрымаў 6 000 французскіх талераў. Паміж Палігнацам, Радзеёўскім, Сапегамі, А. Залускім была заключаная пісьмовая дамова, паводле якой бакі абавязваліся падтрымліваць толькі Канці ды схіляць на ягоны бок іншых магнатаў.

Вынікі выбараў у сейме былі прадказальныя. Большасць шляхты прагаласавала за Канці, аднак Агінскія галасавалі супраць французскага кандыдата з прычыны непрыязнасці да Сапегаў. Але адбылося непаразуменне, якое змяніла вынік выбараў: Канці не прыехаў на караначыю, што дазволіла саксонскаму курфюрсту Фрыдрыху Аўгусту узяць ініцыятыву ў сваю руку. Ён, заручыўшыся падтрымкай Пятра I, падвёў саксонскую армію да Кракава, дзе каранаванне пад імем Аўгуста II.

На гэтым этапе канфлікт магнацкіх інтарэсаў мог перарасці ў поўнамаштабную грамадзянскую вайну, аднак Казімір Сапега адмовіўся выступіць супраць самаабвешчанага караля, нягледзячы на прапанаваныя грошы з французскага боку. Прычынай гэтаму стаў той факт, што ў адрозненне ад прынца дэ Канці, Аўгуст II прывёў уласнае войска і заручыўся падтрымкай Пятра I і войска Агінскіх, што ўзмацніла сілу іх кааліцыі. Вайна 1697-1702 гадоў хутчэй была міжусобіцай паміж магнатамі, у якой Аўгуст II выступаў у якасці трэцяга боку. Сапегі не былі супернікамі дзейнаму каралю, які фармальна падтрымліваў фракцыю Агінскіх, Вішнявецкіх, Радзівілаў і Пацаў.

Аўгуст II атрымаў у спадчыну пасля Яна Сабескага вайну з Турцыяй за вяртанне Падолля. Пасля доўгай вайны, Турцыя пагадзілася на мірныя перамовы. Для падтрымкі патрабаванняў Рэчы Паспалітай, у Чырвоную Русь рушылі каронныя атрады і саксонскія войскі. Падчас паходу быў разбіты татарскі набег пад Падгайцамі, войскі рыхтаваліся да аблогі Камянца. Канферэнцыя ў Карлаўцах скончыліся мірам, Карлавецкі трактат 1699 года вярнуў Польшчы частку Правабярэжнай Украіны і Падолле з Камянцом.

У войнах 1697-1702 гадоў Шведская імперыя адыграла значную ролю. Вайна пачалася з уварвання Швецыі ў Рэч Паспалітую ў 1700 годзе, што было часткай больш маштабнай Паўночнай вайны паміж Швецыяй і кааліцыяй Расіі, Даніі-Нарвегіі і Саксоніі-Польшчы. Шведскі кароль Карл XII убачыў магчымасць заваяваць тэрыторыю і ўплыў у рэгіёне, падтрымаўшы адну з фракцый у Рэчы Паспалітай. У ходзе гэтай вайны адбываліся маштабныя супярэчнасці і войны паміж магнатамі. Рыгор Агінскі ўзняў супраць гетмана Сапегі частку літоўскага войска і пачаў з ім вайну. Жадаючы дапамагчы Агінскаму, віцебскі кашталян утварыў канфедэрацыю, склікаў шляхту на паспалітае рухэнне і адправіў дэпутацыю да караля Аўгуста II. Беспарадкі ў Літве адкрывалі каралю перспектыву ўвядзення абсалютызму ў Рэчы Паспалітай. Канфедэрацыя літоўскай шляхты 18 лістапада 1700 года напала на Сапегаў пад Алькенікамі недалёка ад Вільні і разбіла іх. Алькеніцкая канферэнцыя прысудзіла Сапегаў да ліквідацыі ад пасадаў, страты гонару і імёнаў, а ўсім саюзнікамі Сапегаў пагражала канфіскацыяй маёмнасці і выгнаннем. Сапегі схаваліся ў Прусіі і потым звярнуліся па дапамогу да караля.

Пасля моцных параз саюзнікаў у вайне з Карлам XII, Аўгуст II і Пётр I з'ехаліся ў Літве, і цар паабяцаў дапамагчы войскам і грашымі, што павінны былі пайсці на подкуп бліжэйшага сейма і

заахвочванне Рэчы Паспалітай да ўдзелу ў вайне. Але Варшаўскі сейм супраць чаканняў Аўгуста II і цара патрабаваў вываду саксонскіх войскаў з Польшчы і заключэння міру са Швецыяй. Падчас перамоў Карл XII нанёс паражэнне саксонска-маскоўскім войскам на левым беразе Дзвіны пад Рыгай і пагражаў звяржэннем Аўгуста II з пасаду. Некаторыя магнаты Рэчы Паспалітай, галоўным чынам Сапегі, таксама былі гатовыя садзейнічаць звяржэнню Аўгуста II.

Пасля Рыжскага паражэння пад пагрозай заяў Карла XII, Аўгуст II спрабаваў схіліць Рэч Паспалітую на свой бок наступнымі саступкамі: ён адправіў у Літву камісію з мэтай вяртання Сапегам іх пасадаў і прымірэння іх са шляхтай. Аўгуст II адправіўся да Сандаміра, дзе збіралася паспалітае рушэнне шляхты. Яны ўтварылі новую канфедэрацыю, выказалі пратэст супраць парушэння Швецыяй Аліўскага міру, і ўзялі Аўгуста II пад сваю абарону. Умяшанне Швецыі змяніла дынаміку канфлікту і ўзмацніла баявыя дзеянні. Групоўка Сапегі атрымала ваенную і фінансавую падтрымку ад Швецыі, што дазволіла ім атрымаць верх у канфлікце. Аднак шведская падтрымка фракцыі Сапегі ў канчатковым рахунку прывяла да адваротных вынікаў. Фракцыя Сапегі стала залежыць ад падтрымкі Швецыі, што аслабіла іх пазіцыі ў Рэчы Паспалітай. У 1702 годзе фракцыя Сапегі пацярпела паражэнне ад кааліцыі фракцыі Патоцкіх і іх саюзнікаў.

У войнах 1704-1706 гадоў умяшанне замежных дзяржаў было яшчэ больш значным. На гэты раз у канфлікт былі ўцягнутыя Асманская імперыя і Расія. Варта адзначыць, што гэтая вайна адбывалася падчас Паўночнай вайны (або дваццацігадовай вайны). Пасля паспяховага ўварвання Швецыі ў Рэч Паспалітую, замест аб'яднання, частка шляхты стварыла пра-шведскую партыю на чале з прэтэндэнтам на трон, Станіславам Ляшчынскім. Міжусобіца пачалася з уварвання Расіі ў Рэч Паспалітую ў 1704 годзе. Расія разам з Аўгустам II падтрымлівалі фракцыю Патоцкага, якая выступала супраць пра-шведскай фракцыі Ляшчынскага. Асманская імперыя таксама ўдзельнічала ў канфлікце, падтрымаўшы фракцыю Ляшчынскага.

Вынікам вайны стала змена трона на карысць Ляшчынскага, які быў каранаваны 24 верасня 1705 года пад імем Станіслава I. Але баявыя дзеянні паміж Станіславам I і мінулым каралём, Аўгустам II, не пераставалі сціхаць, як і проціборства пра-саксонскай і пра-шведскай фракцый. Умяшанне Расіі і Асманскай імперыі зрабіла канфлікт яшчэ больш маштабным. Кожная з гэтых вялікіх дзяржаваў імкнулася заваяваць тэрыторыю і ўплыў у рэгіёне, што прывяло да шырокамаштабных разбурэнняў і спусташэнняў на тэрыторыі Рэчы Паспалітай.

У завяршэнне адзначым, што феадальныя войны 1697-1702 і 1704-1706 гадоў у Рэчы Паспалітай былі выкліканы спалучаннем унутраных праблем і знешніх чыннікаў. Значны ўплыў на іх аказала ўмяшанне замежных дзяржаў, Швецыі, Расіі і Асманскай імперыі. Гэта ўзмацніла канфлікты і ўскладніла і без таго складаную ўнутраную палітыку Рэчы Паспалітай, завязаную на барацьбу магнацкіх груп і канфедэрацый. Гэтыя войны ператварыліся ў апасродкаваную вайну паміж вышэй названымі вялікімі дзяржавамі, кожная з якіх імкнулася да ўплыву і тэрытарыяльнай экспансіі ў рэгіёне. Адсутнасць цэнтралізацыі ўлады вымушала шляхту выбіраць больш спрыяльнага для іх прэтэндэнта і ўцягвацца ў маштабныя феадальныя войны. У рэшце рэшт, гэтыя войны аслабілі Рэч Паспалітую і праклалі шлях да яе канчатковага падзелу суседнімі дзяржавамі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Грабеньский, В. История польского народа / В. Грабеньский – Минск: Полиграфкомбинат им. Я. Коласа, 2014.
2. Прыбытка, Г. Барацьба магнацкіх груп у другой палове XVII-пачатку XVIII ст. / Г. Прыбытка // Спадчына, № 5, 1995. С. 32–90 с.
3. Слесарунас, Г. Феадальная вайна 1697–1702 / Гінтаўтас Слесарунас // Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя. Т. 2. К-Я. 2-е выд. – Минск: Беларуская. Энцыклапедыя, 2007. – С. 699.
4. Jusupović M. Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku Działalność polityczna rodziny Zabiełtów w latach 1733–1795 / Monika Jusupović. – Warszawa: Polskie Towarzystwo, Historyczne Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, 2014.